

Den förenande olikheten

Inledning

Stora innanhav har alltid attraherat människors bosättning särskilt som man i forna tider helst företog transporter på vatten. Bosättningarna blev livsnerven för handel och kommunikation men lockade tyvärr också till konkurrens, fiendskap och krig. Att dominera blev ett syfte i sig och Östersjön utgjorde inget undantag från denna utveckling. Från vikingarnas framfart till Napoleons tid blev Östersjöns stränder föremål för kulturell och ekonomisk påverkan, blandad med ändlösa konflikter och krig.

Industrialiseringen bröt utvecklingen och minskade sjötransporternas betydelse och järnvägen blev i stället det nya transportmedlet. Eftersom det var lättare

att kontrollera landstransporter delades strandområden upp i sektorer med gränshinder emellan. Därmed separerades folk från varandra och interkulturell påverkan hindrades. I stället frodades nationalism och protektionism. Järnridån blev den ultimata symbolen för denna ”utveckling”.

Dagens geopolitiska situation har lyckligtvis gjort det möjligt att återskapa något av den gemenskap som präglade Östersjöns stränder in till början av 1900-talet.

I. Kort historisk bakgrund

Polens grundande som egen nation brukar hänvisas till krönandet av Mieszko som kung av Polen på 900-talet. Han symboli-

Figur 1. En påminnelse om konflikter vid Östersjön. Bunker från andra världskriget vid Uniescie, Pommern.

Figur 2 Polen mellan och efter 1:a och 2:a världskriget.

serar den slaviska perioden i Polens historia som startade redan under 400-talet och räckte till 1200-talet.

På 1200-talet kom en tysk invandring som förträngde slaverna. Det var framför allt Tyska Orden som bidrog till detta. Den hade sitt säte först i Marienburg och sedan i Königsberg och behärskade området från floderna Oder till Memel. Kustområdet kallades Preussen.

Pommern utgjorde den västra delen av Preussen runt Oders mynning och blev delvis ett svenskt område 1630. Polen som stat delades på 1700-talet mellan Österrike, Ryssland och Preussen, varvid Pommern tillföll Preussen med Berlin som huvudort. När Polen på nytt blev självständigt efter första världskriget drogs dess östgräns

vid språkgränsen mot vitryska och ukrainska, den så kallade Curzon-linjen efter en brittisk minister. Polen lyckades utnyttja Rysslands svaghet efter kriget och flyttade gränsen en bra bit österut.

Efter andra världskriget flydde eller fördevs den tyska befolkningen från Pommern öster om Oder och området kom att ingå i det nya Polen. Gränsen mot Ryssland flyttades tillbaka till Curzon-linjen och befolkningen tvångsflyttades till det av tyskarna utrymda västra Polen.

2. Om heritagization

Turismens negativa påverkan på lokalbefolkningen, den så kallade *demonstrationseffekten*, har varit föremål för ett otal

studier (Boorstin 1961; Turner-Ash 1976; Doxey 1976; Pearce 1994). Detta negativa inflytande av turismen har idag på många håll ersatts med en diskussion om turismens negativa påverkan på miljön (Liu 2003; Honey 2007; Holden 2009).

Turismens positiva påverkan på sin omgivning har rönt mindre intresse. Många har dock påpekat en viss positiv påverkan på lokal kultur. Bland annat har turismen, exempelvis bland museer, setts som en nödvändighet för att överleva och påverkat myndigheter att bevara kulturarv (Boniface 1995). Det har särskilt varit fallet för dem som engagerat sig med kultur som identitet bland minoriteter (Butler & Hinch 1996; Milne 2006; Pettersson & Viken 2007; Waitt 1999).

Omvänt har kulturarvets påverkan på turisten studerats i ännu mindre omfattning. Det man har funnit är att turisten söker sin egen autenticitet under sitt turistande i syfte att skapa en mer medveten och aktiv roll som turist. Detta skapande baseras tyvärr ofta på en ofullständig och selektiv kunskap om det förgångna vilket kan skapa ett förvrängt kulturarv, baserat på heroism, politiska ideologier eller nationalism (Wang 1999).

En post-modern förståelse av det autentiska tenderar att se konceptet som ett icke-problem, det vill säga att det är irrelevant huruvida något är äkta eller falskt, original eller kopia, realitet eller symbol. Det autentiska ligger i betraktarens öga. Men många påverkas också av interpretationen, beskrivningen av det man ser, vilket kan locka till egna tolkningar av vad man ser. (Cohen 1988; McGregor 2000; Baloglou *et al* 2001; Halewood & Hannam 2001; Jeong & Santos 2004;

Northcote & Macbeth 2005; Goulding & Domic 2009).

Etnologer delar ibland upp hur kulturarv förmedlas i tre olika påverkansmöjligheter. Ett sätt är att exponera kulturarvet minimalt för att inte påverka det alltför mycket. Ett andra sätt är att manipulativt försöka förmå betraktaren att inta samma syn på kulturarvet som kulturarvsbevararen. Ett tredje sätt är att frammana ett eget reflekterande hos turisten. Det kan i sin tur resultera i diskussioner om värdet av att bevara olika kulturarv, exempelvis etnisk kultur.

Inte alla turister som besöker ett kulturarv kan identifieras som kulturturister eftersom en riktig kulturturist måste vara motiverad av vad ett kulturarv tillför. ”Heritagization”, kulturarvsgörande, kan ses som det slutliga tillståndet i en social process där turisterna känner att arvet har relevans mer för dem än för andra. Huvudbudskapet i begreppet har emellertid sin grund i att turister visar ett större intresse för kultur som turister än som medborgare på hemorten (Poria *et al.* 2003, Poria & Ashworth 2009; Kulturutredningen 1996).

Den här artikeln har som syfte att försöka se effekten av ”kulturarvsgörande” i tre olika sammanhang, samtliga i relation till att påverka turisten.

- För det första hur man hanterar ett rotlöst kulturarv.
- För det andra hur man återanvänder ett kulturarv
- För det tredje hur man kan nypupptäcka ett kulturarv.

Figur 3. Karta över området.

3. Kulturarv i ett rotlöst sammanhang

För Pommerns del innebär dagens situation att man lever i ett kulturlandskap som varit tyskt under nästan nio hundra år. Den synbara prägel dessa satt finner man i kyrkobyggnader och herrgårdar. Efter den tyska tiden kom den kommunistiska som varade i knappt femtio år men som innebar en total förändring av lokalbefolkningen. Tyskarna ersattes av polacker från Vitryssland utan några som helst rötter i området. De hamnade mellan grannar i väst som var tyskar och i öst som var polacker som bott i sitt område sedan urminnes tid. De blev främlingar i eget land. Kulturarv brukar definieras som en relation mellan plats och människor. I Pommerns fall är det näst intill en omöjlighet.

Den här artikeln är ett försök att trots allt tillämpa de tre olika aspekter man brukar dela in kulturarv i.

Den första aspekten reflekterar ett multi-etniskt samband mellan plats och arv, baserat på utvalda minnen och artefakter som ses som viktiga. Det innebär i det här fallet att man studerar förhållandet till

Figur 4. Jungfru Marie Katedral i Koszalin.

ett redan givet, främmande kulturarv. I det fallet ses kulturarvet som ett koncept

Som exempel på detta kan nämnas Jungfru Marie Katedral i Koszalin.

Staden Koszalin, tyska Köslin, låg under 1300-talet när katedralen byggdes i den polska delen av Preussen med slavisk befolkning. Tämligen direkt efter att den byggts kom staden att hamna i det tyska Brandenburg vilket resulterade i en kraftig tysk immigration. 1466 återgick Pommern till Polen för att 1521 återigen bli tyskt, nu under det tyska kejsardömet. Under 1500-talet startade reformationen och katedralen blev en evangelisk-luthersk kyrka. Efter 1945 hamnade staden i Polen igen och kyrkan är idag romersk katolsk.

Tyskar och polacker levde sida vid sida

Figur 5. St Joseph Cathedral.

Figur 6. Jungfru Marias kapell, Chelmska Góra.

fram till slutet av andra världskriget. Den då protestantiska katedralen symboliserar att kulturarv i ett multikulturellt samhälle alltid inkluderar en del av lokal befolkning medan andra exkluderas och att detta kan ske växelvis över tid.

Den romersk katolska minoriteten under den tyska tiden byggde 1869 en egen kyrka, St Joseph Cathedral, som idag fungerar som protestantisk kyrka. Dessutom byggdes en ortodox kyrka efter andra världskriget för de vitryssar som tvångsförflyttades till staden.

Ytterligare ett exempel på kulturarvets rotträddar och som nästan bildar en härva är Jungfru Marias kapell i Góra Chelmska, de Chelmska bergen strax utanför Koszalin. Berget är 137 meter och därmed högst i

hela Pommern. Under tidig medeltid fanns här en hednisk kult och på dess plats förlades 1214 ett kloster och en kyrka byggdes till den heliga jungfruns ära. På 1300-talet tog cisterciensarna över kapellet och kullen blev ett berömt pilgrimscenter. Under den protestantiska tyska tiden försvann kloster och kapellet förlorade sin religiösa karaktär

1990 beslutade Koszalins stadsfullmäktige att återställa kapellets religiösa karaktär och den första juni 1991 besökte påven Johannes II under sin pilgrimsresa till sitt polska hemland, för att välsigna det.

Några kilometer söder om Polanów finns det en helgedom belägen på toppen av den 173 meter höga kullen Świąta Góra. Det byggdes 2003 som en ekumenisk kyrka med symboler för katolska, lutherska och orthodoxa kyrkor. Nära kyrkan kan man se en klosterruin. Klostret förstördes under reformationen på 1500-talet.

Figur 7. Det ekumeniska klostret vid Święta Góra.

4. Återanvänt kulturarv

När det nu finns ett givet kulturarv som inte är ens eget, kan man återanvända det för kulturella handlingar som går att förknippa med byggnaderna. De mest fram-

trädande avtrycken är i princip kyrkor och herrgårdar. Att kyrkorna fortfarande används för religiösa ändamål är inget att förundras över, det är snarare deras anpassning till den rådande religionsutövningen som kan kännas speciell.

Kyrkan i Unieście är en mäktig sådan belägen vid Jamno, ett så kallat "Haff", en sjö med salt vatten innanför kustlinjen men med en öppning i denna mot havet.

Andra kyrkor är av mer modest typ som den i Wozewo i gotisk stil.

Figur 8. Unieście kyrka.

Figur 9. Kyrkan i Wozewo.

Figur 10. Gaški Herrgård.

Figur 12. Palatset i Cetuń.

Herrgårdarna, eller palatsen som de kallas lokalt, användes under kommunisttiden ofta som förråd men anses nu vara kulturarv värda att vårda. En del används som mer eller mindre offentliga verksamheter inom föreningsliv, som Gaški Herrgård

Andra är privatägda och används som attraktiva bostäder som denna vid floden Radew, nära Kurowo.

Ytterligare andra har en lång historia från den tyska tiden som palatset i Cetuń. Det byggdes av familjen Siemens i slutet

av 1800-talet i nygotisk stil och användes som bostad. Efter andra världskriget togs det över av en polsk familj. Senare har det fungerat som hotell och 2003 övertogs det av Koszalin stad som hem för äldre. Det har 18 rum och erbjuder medicinsk behandling, terapi och har ett fitness center.

Herrgården Naclaw fungerade under kommunisttiden som ett nationellt skogsinstitut. Det har nu köpts upp av ett danskt-poliskt joint-venture-företag och drivs som ett jordbruk.

Figur 11. Herrgård vid floden Radew.

Figur 13. Herrgården i Naclaw.

Figur 14. Regissörsbostaden i Policko.

Herrgårdar kan också få en plats i det moderna kulturlivet. I Policko finns en herrgård som ägs av en känd film- och teaterregissör och har därmed blivit något av kulturcentrum för senbranschen.

Korsvirkeshusen minner också om den tyska tiden men de flesta förstördes som tysk kultur strax efter andra världskriget. Några bevarades i Jamno och flyttades till Koszalin museum som kulturarv. Man håller nu kurser i korsvirketeknik och nya korsvirkeshus byggs, ett exempel på obsolet kulturarv i modern tappning.

5. Nyupptäckt kulturarv

För människor som bor i ett kulturarv som inte är deras eget kan det ligga nära till hands att söka finna något i historien som trots allt är deras. För människorna i Pommern har det blivit att söka sig till, i och för sig inte just den egna historien, utan till befolkningsgruppens historia, det vill säga den slaviska befolkningsgruppen. Man får då gå tillbaka till tiden för tyskarnas ankomst, alltså tiden före 1 000-talet.

Attraktionen ”Stencirklarna” är ett

exempel på detta. De har grävts fram av arkeologer i samarbete med turistföretag, publika och privata. De har snabbt blivit så populära att det blivit brist på både arkeologer och pengar.

Samlingen består av fem cirklar inom vilka ”ting” och begravningssceremonier ägde rum. Det finns en gravplats med 101 gravar innehållande skelett och aska efter kremering. En del gravar har makerats med gravstenar av olika storlek, andra med

Figur 15. Korsvirkeshus vid det regionala museet i Koszalin.

Figur 16. Stencirkklarna vid Grzybница.

Figur 17. Skiss över gravarna vid Kwieckosjön.

dösar i likhet med skandinaviska seder. I gravarna fanns föremål av så kallad Wielbark kultur som häkator, armband, bälten och lergods. Området omfattar en skogsyta på omkring tre hektar.

Stencirkklarna är gotiska och från första och andra århundradet efter Kristus. De är lämningar efter en betydande gammal bosättning. Under 200-talet övergavs de och människorna förflyttade sig österut, kanske mot Svarta Havet.

År 1979 fick området status av offentligt reservat inom ramen för Polens nationella skogsstyrelse och med acceptans av skogsindustrin. Utgrävningar skedde mellan 1974–1989 av arkeologer från Szczecins nationella museum. Även det lokala museet i Koszalin har en utställning av fynd från utgrävningarna.

Omgivningen skapar en kontemplativ atmosfär som bidrar till den känsla av ro som finns runt gravplatsen. Som nyupp-

Figur 18. Rekonstruerad stenåldersbosättning vid Kwiecko.

täckt kulturarv attraherar stencirkklarna arkeologer, astronomer och människor som praktiserar alternativ medicin. De senare anser att det finns negativ och positiv strålning runt platsen.

Utgrävningar har också lett till att man funnit en gotisk stenåldersgrav med megalitstenar i närheten av Żydowo vid sjön Kwiecko. Den består av omkring 20 gravar, rektangulärt formade som ett skepp, i likhet med hela gravkullen.

Vid sjön Kwiecko fann man 2005 en stenåldersbosättning. En handelsväg passerade där och man kan se rester av en timmerbro under vattnet. Den kommer nu att restaureras. Man har försökt återskapa bosättningen som turistattraktion.

Referenser

- Baloglu, S. & Mangaloglu, M. (2001). Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-based tour operators and travel agents. *Tourism Management*, 22(1), 1–9.
- Boniface, P. (1995). *Managing quality cultural tourism*. London: Routledge.
- Boorstin, D. (1961). *The image or what happened to the American Dream*. New York: Harpers.
- Butler, R. & Hinch, T. (1996). *Tourism and Indigenous People*. London: Thomson Press.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371–386.
- Doxey, G.V. (1975) 'A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences', *Proceedings of the 6th Annual Conference*, Tourism and Travel Association, pp.195–198.
- Goulding, C. & Domic, D. (2009). Heritage, Identity and ideological manipulation: The case of Croatia. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 85–102.
- Halewood, C. & Hannam, K. (2001). Viking heritage tourism: Authenticity and commodification. *Annals of Tourism Research*, 28(3), 565–580.
- Holden, A. (2009). The Environment – Tourism Nexus – Influence of Market Ethics. *Annals of Tourism research*, 36(3), pp. 373–389.
- Honey, M. (2007). The role of certification and accreditation in ensuring tourism contribute to conservation. In R. Bushell & P. Eagles (Eds.), *Tourism and protected areas: Benefits beyond boundaries* (pp. 168–190). Wallingford: CAB International.
- Jeong, S. & Santos, C.A. (2004). Cultural politics and contested place identity. *Annals of Tourism research*, 31(3), pp. 640–656.
- Kulturutredningen [White Paper on Culture] (1996). Stockholm: Ministry of Culture.
- Liu, Z. (2003). Sustainable tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6), 459–475.
- McGregor, A. (2000). Dynamic texts and tourist gaze: Death, Bones and Buffalo. *Annals of Tourism research*, 27(1), 27–50.
- Milne, S. (2006). Baffin Island, Nunavut, Canada. In G. Baldacchino (Ed.), *Extreme Tourism: Lessons from the World's Cold water Islands* (pp. 89–100). London: Elsevier.
- Northcote, J. & Macbeth, J. (2006). Conceptualizing yield. Sustainable tourism management. *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, No. 1, 199–220.
- Pearce, P. (1994). Tourist-resident impacts: examples, explanations and emerging solutions. In W. Theobald (Ed.), *Global tourism. The next decade* (pp. 103–123). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Pettersson, R. & Viken, A. (2007). *Sami perspectives on indigenous tourism in Northern Europe: Commerce or cultural development?* Amsterdam: Butterworth-Heinemann.
- Poria, Y., Butler, R. & Airey, D. (2003). The core of heritage tourism. *Annals of Tourism research*, 30(1), 238–254.
- Poria, Y. & Ashworth, G. (2009). Heritage

- Tourism – Current Resource for Conflict. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 522–525.
- Turner, L. & Ash, J. (1976) *The Golden Hordes: International Tourism and the Pleasure Periphery*. London: St. Martin's Press.
- Waite, G. (1999). Naturalizing the “primitive” – a critique of marketing Australia's indigenous people as “hunter-gathers”. *Tourism Geographies*, 12, 142–163.
- Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349–370.

Per Åke Nilsson är pensionerad universitetslektor i turismvetenskap vid Mittuniversitetet, han är fil. lic i historia (1968) vid Lunds Universitet och har varit forskningsledare vid Center for regional og turismeforskning på Bornholm 1996-2000 samt turismexpert inom vildmarksturism vid Holar University College på Island 2009-2011.